

Avar kori régészeti leletek között madárcsontból készült sípok is előkerültek, amelyek szegről-végről rokonai a ma is használatos magyar duda-sípszáraknak. Ez a rokonság éppolyan szoros és nyilvánvaló, mint pl. a lovas kultúrák jellemző eszközeinek hasonlósága, amit a hunoktól az avarokon át honfoglaló őseinkig nyomon követhetünk.

AZ AVAROK SÍPJAI

A legelső avar kori síplelet a jánoshidai későavar temetőből került elő (kr. u. 7. szd.). A darumadár singcsontjából készült kettőssíp felbukkanása nagy szenzációnak számított a maga idejében, és rögtön készült is egy tanulmány róla *A jánoshidai avarkori kettőssíp* címmel. Bartha Dénes munkája egy hatalmas összehasonlító anyaggyűjtemény, ami rendkívül hasznos, megtaláljuk benne a rokon hangszerek egész seregletét a magyar dudával együtt. Nem jutott azonban eredményre azt illetően, vajon kik voltak a hangszer használói, és milyen módon, miféle zenét játszhattak. A kudarc oka az lehetett, hogy a szerző nem ismerte a nádsípfélék, és a dudák működését. Ezen ismeretek híján a későbbi próbálkozások is rendre tévútra futottak. Talán okosabb lett volna egy dudás pásztor kezébe adni a csont kettőssípot, vajon mit tud vele kezdeni? Akkor még, a háború előtt, virágzott hazánkban a dudakultúra a Palócföldön, a Dunán túl, és az Alföldön is, akadt volna a dudások közt nem egy, aki pontosan behangolta volna az ősi hangszert.

Magam a hetvenes évek közepétől foglalkoztam behatóbban a magyar dudával, dudahagyománnyal, és annak múltjával, így a jánoshidai csontsípjal is, aminek rekonstrukcióját sikerült elkészítenem. Komoly nehézséget csak a hozzá való darucsont beszerzése jelentett, lévén a darvak már jó ideje nem költenek Magyarországon, és amúgy is szigorúan védettek

Avar csontsíp Jánoshidáról - rekonstrukció

A hangszer ötlyukú dallamsípból és két hangnyílású kísérsípból áll. A nádsípféle folyamatos hangzású hangszereknél a cső végén kijövő hangot, az ún. *véghangot* szünet értékű hangként tartjuk számon, a valóságos dallamsor itt a hanglyukak hangjaiból épül föl. E szerint a síp dallamsora öt egymás melletti hangból épülő *pentakord* hangsor. (Nem tévesztendő össze a pentatonnal!) A hangnyílások az ókorból eredő hagyományoknak megfelelően egymástól azonos távolságra vannak elhelyezve, így a sípon moll jellegű hangskála alakul ki. Ez a hangkészlet a *Kis kece lányom* és hozzá hasonló, ma már gyermekdalként ismert dallamok előadására volt alkalmas.

A jánoshidai síppár kétlyukú csövén kísérszólam szólaltatható meg, vagyis a kettőssípon előadott zene többszólamú. Pontosabban megfogalmazva: a két sípon *eltérő szólamok együtthangzása* valósul meg.

A moll pentakord hangkészlet és az eltérő szólamú többszólamúság alapján pontosan beilleszthetjük a jánoshidai kettőssípöt abba a hangszer családba, ami — a legkorábbi ma ismert leletek alapján — a sumér kettőssíppokkal kezdődik és a ma is használatban lévő magyar dudáig terjed.

Az eltérő szólamú többszólamúságot eredményező zenei gondolkodásmód a magyar anyanyelvvvel egylényegű. A két síp ellentétpárt alkot, melyek egymást kiegészítik. A

dallamjátékban a férfi szerep, a kíséretben a női minőség mutatkozik meg, egyikük a másik nélkül nem funkcionálhat.

Más népeknél, más kultúráknál nem találkozunk ezzel a tiszta zenei gondolattal, legalábbis a sípféle hangszerek esetén.

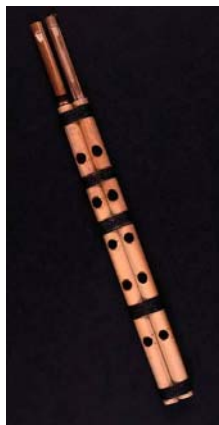
Például: az arab népek két azonos lyukszámú sípot fújnak egyszerre. Ez ugyan két szólam, de azonos hangzású, vagyis úgy alkot párt, mint két jobblábas cipő, vagy két balkezes gumikesztyű, hogy két férfi vagy két nő alkotta párokról ne is beszéljünk...

Az európai dudák (eredetileg kettőssípok) pedig egy állandóan szóló tartott hanggal intézik el a kísérsípot, ami így, csupán alárendelt szerepben van jelen, akár egy szolgáló.

Mindkét fenti esetben nélkülözhető a kísérsíp, a dallamot anélkül is elő lehet adni, ugyanakkor mindkét síptípuson sokkal könnyebb játszani, mint az eltérő szólamú változaton, ezért — érthetően — ezek sokkal nagyobb területen terjedtek el az idők folyamán.

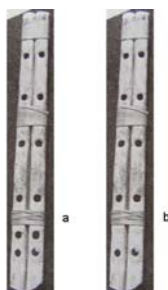
A párhuzamos szárú kettőssípokat három csoportra oszthatjuk. Érdekes módon az avar kori régészeti leletek között mindháromra találunk példát.

A csontsípok többsége (számuk nem éri el a tizet) mindkét csövén azonos számú hanglyukkal kialakított ún. *teljes paralel kettőssíp*. Ez a síptípus a Kr. e. első évezredben jelenik meg és terjed el Mezopotámiában és Egyiptomban. Átmeneti forma ez, amiről hamarosan át kellett térni a korábban megszokott zenei hangzást jobban megközelítő változatok használatára. Az ekkor már tömegesen beszivárgó arab népek azonban, akiknek nem volt korábbi síphagyományuk, szívesen átvették ezt a síptípust és a mai napig használják is, a változtatás szándékának legcsekélyebb jele nélkül. Szinte mindenütt megtaláljuk ma is a mohamedán világban, mint az iszlám névjegyét.

Teljes paralel kettős nádsíp

A darucsont kettőssípok mindkét csövén öt hangnyílás van, egy van csupán közöttük, mint afféle kakukktojás, amelynek hat hangnyílás van mindkét csövén. Ez a Felgyő környékéről előkerült kettőssíp, aminek azonban a rossz helyre fűrt lyukait viasszal betömve a megszokott, ötlyukú változatot kapjuk.

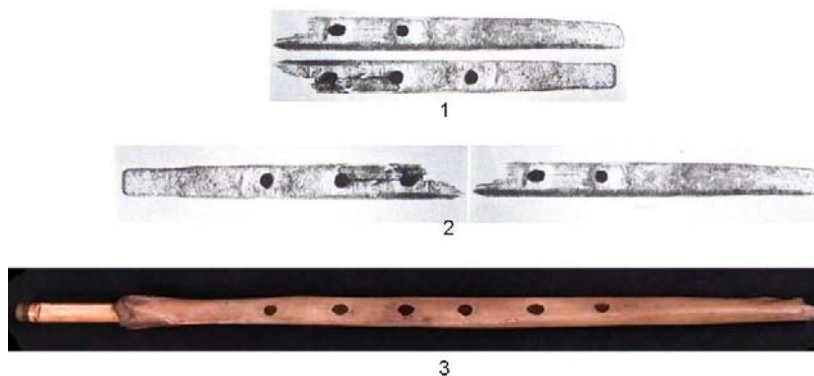

Felgyői avar síp a - hibás, b - javított változat

A hetedik századi avar sírokból előkerült teljes paralel kettőssípok arra utalnak, hogy a betelepülőkkel Közel-keleti, vagy Észak-afrikai népcsoportok is érkezhettek. Csontszárú kettőssípokat Perzsia térségéből is ismerünk. A teljes paralel sípszerkezet mindenképpen arab-iszlám hatásra utal, így elképzelhető, hogy szerecsenek vagy muzulmánok is jöttek a betelepülőkkel. Az iszlám ez idő tájt már széles körben terjeszkedett. Az is elképzelhető, sőt nagyon is lehetséges, hogy az iszlám hatására már törökösödésnek indult hun (szabír) maradékok hozták magukkal csontsípjaikat.

A hun-magyar hagyományoktól idegen az azonos felekből álló páralkotás gondolata.

A Bijelo Brdoban (Szlavónia) talált koraavar kori csontsíp-lelet komoly fejtörést okozott egy ideig, mivel kettőssíp-töredéknek látszott, és így is minősítik a források, ugyanakkor semmiféleképpen nem volt annak értelmezhető. Végül rájöttem, hogy nem is kettőssíp-töredékről van szó, hanem egy szimpla sípszárról, amit szándékosan kettétörve helyeztek a sírba az elhunyt mellé. Valójában egy hatlyukú sípszár ez, amelynek közepéből ki van törve egy kis darab. E fölfedezés után már szinte gyerekjáték volt a rekonstrukció elkészítése daru combcsontból, az eredetinek megfelelően.

Avar csontsíp Bijelo Brdoból 1- a sírban talált helyzetben, 2- vélhető eredeti formában, 3- rekonstrukció nádsípval kiegészítve

A hatlyukú sípszáron hat egymás melletti hang szólal meg, a szünet értékű véghanggal kiegészítve. Ennek a síptípusnak az ókori Egyiptomban kialakított *bordun-kíséretes* kettőssíp, a ma is használatos *arghul* adta a mintát (a *bordun* a bőrdudák jellegzetes, mély hangú kísérésípja). Ez a típus úgy alakult ki, hogy a teljes paralel sípok egyik csövén megszüntették a hanglyukakat. Ennek célja az eltérő szólamú együtthangzás visszaállítása volt. Később a kísérésípöt oktávval mélyebbre hangolták. Ez az érdekesebb hangzású sípféle rendkívül népszerű lett, mivel könnyű volt játszani rajta, ezért idővel átterjedt Európa felé is a Balkánon keresztül. Az itt használt dudák hangzása máig megőrizte az ókori síppár hangzásbeli sajátosságait.

Arghul – Egyiptom

A Bijelo brdoi lelet voltaképpen egy fél kettőssíp, aminek nincs bordósípja. Ehhez hasonló hatlyukú dallamsípkat a Balkán térségben mindenütt használnak szájból fújt sípként és duda-sípszárként egyaránt. Neve a délszlávoknál *karába* (*karabe*, *karablica*, román változatban *cărabă*), ami valószínűleg a *fekete avarok* nevét őrzi: *kara+aba=karába*. Elszlávosodott avarokról lehet szó, akik nyelvükkel együtt kultúrájukat is elveszítették. Ez a szimpla sípszár azután meghonosodott egész Európában, és beépült az indoeurópai népek hangszeres kultúrájába.

A harmadik csoportot az ún. *félparalel* kettőssípokat a már ismertetett jánoshidai sípszár képviseli, aminek eddig még nem akadt párja az avar kori leletek között. Talán nem is lesz több ilyen, ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lehetett volna széles körben elterjedt és használt típus. Vannak ugyanis arra utaló jelek, hogy a 7. századi betelepülők egy új hangszerrel ismertették meg a Kárpát-medence, majd azon keresztül Európa népeit, aminek a jánoshidaihoz hasonló sípszára volt. Ez a *hólyagduda*, amit fából, nádból, bodzából, szaruból és hólyagból készítettek. Természetesen ezek az anyagok hamar elporladnak a föld alatt, így ezek fölbukkanására nem számíthatunk. Egy fontos alkatrésze azonban előkerült a hólyagdudáknak, a *csontból készült fúvóka*, ami szerencsére nagy példányszámban élte túl a föld alatt eltöltött évszázadokat.

Folytatjuk